

PÁRTRENDSZERVÁLTOZÁS?

Fábián Zoltán

Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon (szerk. Enyedi Zsolt, Szabó Andrea és Tardos Róbert (2011) Budapest: DKMKA)

Az *Új képlet* című könyv közvetlen előzménye a Karácsony Gergely által szerkesztett *Parlamenti választás 2006* című kötet (Karácsony, 2006). A két kötet között témaköreiben, szerzői gárdájában sok az átfedés, amit nagy mértékben megmagyaráz az, hogy mindkét kötet a Magyar Választáskutatási Program (MVP) keretében született és a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány (DKMKA) gondozásában jelent meg. A tanulmánykötet olyan írásokat tartalmaz, amely a „Részvétel és képviselet” kutatási program keretében születtek. A nyomtatott kötet megjelenésével egy időben a tanulmányok megjelentek elektronikus formátumban az MVP honlapján (www.valasztaskutatas.hu).

A szerkesztők megállapítják a kötet előszavában, hogy 2010-ben tulajdonképpen egy unalmas kampány zajlott a parlamenti választásokat megelőzően, viszont a választás politikai hatásait tekintve rendkívül jelentősnek mondható. A választások előzményeit és következményeit kísérli meg tehát feltárni ez a kötet, de kiknek is szól? A potenciális olvasóközönség a (1) politikatudományral hivatásszerűen foglalkozók szűkebb körén túl, minden bizonnyal kiterjedhet (2) e diszciplínát egyetemeken tanuló diákokra, (3) a politika viselkedés és a társadalmi tagoltság kapcsolata iránt érdeklődő társadalomkutatókra és végül, de nem utolsósorban (4) a hivatásos politikusokra és tanácsadóik körére. Hogy e csoportok között milyen átjárás van, azt mi sem szemlélteti jobban, mint az, hogy a 2006-os kötet szerkesztője azért nem vett részt az újabb kötet elkészítésében, mert időközben parlamenti képviselő lett. Az pedig külön örvendetes, hogy a szerzők között több olyan is van, aki jelenleg is politikatudományi képzésben vesz részt.

A kötet címe *Enyedi Zsolt és Ken Benoit* tanulmányából vezethető le. A szerzők azt állítják, hogy „pártrendszerátalakítás” történt 2010-ben, ennyiben a legutóbbi országgyűlési választás „kritikusnak” nevezhető. Az 1998 és 2006 közötti időszakra vonatkozó elemzések a magyarországi pártrendszer intézményi és szerkezeti stabilitását domborították ki. A szerzők szerint a 2010-es választás viszont jelentős átalakulást eredményezett a pártrendszer legfontosabb mennyiségi jellemzőiben. Ilyen jellemzők például a pártok száma (frag-

mentáció), ideológiai polarizáltság, a választói ingadozás (volatilitás). A szerzők ítélete szerint domináns pártrendszer alakult ki, ennek nyomán pedig új képletről beszélhetünk. Amint azt leszögezik: „Amennyiben a jelenlegi támogatók többsége hű marad a Fideszhez, egy teljesen új képlet, a domináns pártrendszer kialakulásáról beszélhetünk. A domináns rendszerek egyik sajátossága, hogy esetükben a versengés mértéke jelentéktelen.”

A korábbi választásokhoz képest drasztikusan megnövekedett a pártrendszerben a volatilitás, az ingadozás mértéke, miközben az effektív pártok száma a Parlamentben kettőre csökkent.

Ugyanakkor a korábbi „befagyott” struktúrák (Enyedi, 2006) továbbélése is megfigyelhető, miként Ilonszki Gabriella és Kurtán Sándor is feltárták a kötetben közölt tanulmányukban az elit rekrutációja és szelekciója kapcsán. Enyediék rámutatnak, hogy a politikai elitben maradt a régi gárda: a mandátumok 80 %-át 89-es pártok (MSZP, Fidesz) szerezték meg.

A pártok ideológiai arculatát több szinten elemzik, és ennek nyomán egy összetett kép rajzolódik ki. Megállapították, hogy 2010-re lecsökkent a bal-jobb polarizáció (ez a pártrendszer domináns jellegével magyarázható) „az ideológiai távolságok súlya csökkent a pártrendszer egésze szempontjából, mivel az aktív szavazók és a politikai elit zöme a jobbközépen horgonyzott le” A választók bal-jobb azonosulása 2010-re jobbra tolódott, ugyanakkor a megosztottabbak lettek. „... a bal- és a jobboldalt képviselő pártok közötti szakadék tovább nőtt, vagyis továbbra is joggal beszélhetünk polarizált pártrendszerről. Továbbra is érvényes maradt az elmúlt évek igazsága: az ideológiai centrumban vegetálni lehet, kormányképes alternatívát megjeleníteni nem.”

Nick Sitter „A magyar pártrendszer 2010-ben polarizált, de kevésbé plurális” című tanulmányában egy másik címkét javasol a 2010-es választások jellemzésére: „földrengésválasztás”. A földrengés jelleg abban mutatkozik meg, hogy régi pártok eltűntek a parlamentből, új pártok kerültek be, valamint a Fidesz-KDNP szövetség kétharmados többséget szerzett. Sitter tanulmányából a jelen keretek között egy gondolatot emelnék ki: „Ha van tanulsága az 1990 óta eltelt időszaknak a magyar politikában, az a szigorú gazdaságpolitika folytatásának nehézsége a „győztes mindent visz” elvére épülő választási rendszer kontextusában. A rendszerváltást elkerülhetetlenül követő gazdasági „könnyek völgyét” tekintve nem meglepő, hogy a kilencvenes években a posztkommunista országokban erőteljes kormányváltó tendenciák rajzolódtak ki a választásokon. Magyarországon azonban a kétezres évekre is áthúzódott ez a tendencia és a választási rendszer többségi elemeinek köszönhetően sokkal jobban felerősödött, mint egy arányos képviselői rendszer esetében történt volna.” A nem túl távoli jövő fontos kérdése, hogy az új Alkotmány keretei között milyen irányba fog átalakulni a választási rendszerünk: egy arányosabb, vagy egy többségi rendszer felé.

Tóth András és Grajczjár István „Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete” című tanulmánya a jobbik parlamentbe vezető útját elemzi. A koráb-

bi 2006-os választáson a Jobbik a MIÉP-pel szövetségben kudarcot vallott és nem tudott bekerülni a Parlamentbe. Ezt követően „négy váratlan esemény egybeesése megváltoztatta a Jobbik helyzetét:

1. az MSZP–SZDSZ alkotta szocialista–liberális koalíció válsága;
2. a gazdasági válság kirobbanása;
3. az olaszliszkai tragikus gyilkosság nyomán a „cigánykérdés” napirendre kerülése, és végül, de nem utolsósorban
4. a Jobbik belső megújulása.”

A Jobbik tömegpárttá válása t azzal magyarázzák választók értékei, ideológiai és attitűdjeinek szintjén, hogy a nacionalista, tekintélyelvű, szociáldarwinista ideológia képes volt pozitív megerősítést adni egyszerre a társadalom vesztes és nyertes csoportjainak. Elemzésükkel azt demonstrálják, hogy nem csak egyetlen tényező (cigányellenesség) áll a Jobbik megerősödésének hátterében, hanem több út vezet a radikális jobboldalisághoz. (vö. Karácsony és Róna, 2010)

Kozma Viktória és Kumin Ferenc szerzőpárosa a hivatalban lévő (inkumbens) polgármesterek újraválasztási esélyeit elemezték. Rámutattak arra a tényre, hogy az inkumbens jelöltek előnyt élveznek kihívóikkal szemben. Egy megfigyelésüket idézném ennek alátámasztására: a polgármesterek 63 %-át újraválasztották 2010-ben. A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy milyen fontos a megbízható választásstatisztikai adatbázisok kialakítása és milyen szerepe lehet a területi háttér-változóknak a további kutatások során. Amint írják: „...a helyi önkormányzatok sajátos politikai laboratóriumot alkotnak, ahol a személyes hatások felülírhatják a pártpolitikai meggyőződést. Hogy milyen körülmények között, milyen feltételek mellett és milyen arányban érvényesül ez a hatás, azt a további vizsgálatoknak kell megmutatniuk.”

Ilonszki Gabriella és Kurtán Sándor „Látszat és valóság.” című tanulmányukban a 2010-ben megválasztott parlamenti képviselők arculatát elemzik. Megállapítják, hogy a magyarországi választási rendszer a régió más országaihoz képest is zártabb, a választópolgároknak kisebb beleszólása van, hogy a pártok kit juttassanak be az ország házába. Nincsenek nyitott, vagy preferenciális listák, a jelöltek személyéről pedig egyre inkább az egyes pártközpontokban döntenek, semmint a helyi pártszervezetekben. A 2010-ben képviselővé választott képviselők, viszonylag magas hányada, közel fele (konkrétan: 46 %-uk) újonnan került a parlamentbe (ez a „látszat”), ugyanakkor a képviselő eliten belül fokozódik a hatalmi koncentráció – megfigyelhető a funkcióhalmozás és centralizáció (ez pedig a „valóság”). A hatalmi elit bezáródásának egyik legplasztikusabb mutatója, hogy a jelöltek száma a parlamenti választások során folyamatosan csökkent: 1990-ben 1623 egyéni jelölt indult, 2010-ben pedig csupán 814.

Török Gábor a pártok stratégiai céljait, illetve azok sikerességének mértékét vette górcső alá. Tanulmánya ugyanazon értelmezési, elemzési keretben mozog, mint a négy évvel korábbi kötetben közölt írása (Török, 2006). Öt elemzési

szempont alapján bemutatja, hogy a sokak által tét nélküli választás során is lényeges szerepet játszottak az egyes pártok konkrét stratégiai céljaik megvalósításában. Különösen sikeresnek bizonyult a Fidesz és az LMP stratégiája, mérsékeltebben sikeres illetve kudarcos az MSZP-é és a Jobbiké. Az MDF stratégiája viszont egyértelműen kudarcot vallott.

Tóth Csaba elemzésében a politikai marketing fogalomrendszere segítségével kívánja értelmezni az MSZP összeomlását, mint olyan kérdést, amely igazán fontos annak megértésében, hogy a Fidesz-KDNP párt szövetség miként szerezhette elsöprő többséget a 2010-es választások alkalmával. A „bukási spirál” kialakulásában szerinte a fő szerepet az játszotta, hogy az MSZP eladásorientált pártként viselkedett 2006-ot követően, nem pedig marketingorientált pártként. Nem azt vette figyelembe, hogy a választó polgárok (fogasztók) milyen politikusokat és programokat (termékek) igényelnek, hanem a meglévő termékpalalettájának értékesítésére koncentrált.

A Beck László, Bíró Nagy András és Róna Dániel készített elemzés is az MSZP kudarcának okait keresi. „Szabadesésben” című tanulmányuk média és politikai napirend elemzési keretekben közelít a tárgyhoz. Megállapították, hogy a 2006-2010-es időszakban az MSZP számára kedvezőtlen politikai napirend alakult ki a médiában és ennek hatására, a Fidesszel kapcsolatos negatív sztereotípiák elvesztették jelentőségüket a választók szemében. „Tehát nem a Fidesz lett „mérsékeltebb” a szavazók szemében, hanem a napirend – a priming-elméletnek megfelelően – hangolta át úgy a versenyt, hogy a választás lényegében az MSZP számára kedvezőtlen ügyekről szólt. Ebből következően csak nagyon kevés szavazót érdekelt 2010 áprilisában, hogy a Fidesz mennyire konszenzuskereső vagy milyen következményei lehetnek a kétharmados parlamenti többségnek.”

Kitta Gergely a Fidesz 2010-es online politikai kampányát elemezte. Elsőként felvázolja a médiapiaci környezetet, amelyre a gazdasági válság erősen rányomta a bélyegét, minden médiatípus esetében csökkentek a reklámbevételek kivéve az online médiát, az internetet*. Ismerteti az infrastrukturális környezet változását is. Itt a legfőbb tényező a háztartások internetellátottságát jellemző penetrációs mutatók dinamikus növekedése, amely az új fajta (web 2.0) szolgáltatások megjelenésével felismertette a pártokkal, hogy az internetes kommunikáció az egyik legköltséghatékonyabb forma. Ennek ellenére a Fidesz esetében kimutatható volt, hogy jelöltjeik nem egyformán viszonyulnak az új médiához. (A Jobbik és az LMP jelöltjei valószínűleg generációs okokból természetesebben élnek az online eszközök lehetőségeivel.) Összességében azonban megállapítható volt, hogy a legjelentősebb térfélen, a Facebook-on a Fidesznek (és Orbán Viktornak) sikerült maga mögé utasítania riválisait.

* Tóth Csaba Török Gábortól veszi át a kifejezést.

** Megjegyzendő, hogy a tanulmány 2. táblázat 5 oszlopának fejléce téves, a tendenciát jelző viszony szám bázisa nem 2006, hanem 2002.

Lakatos Zsuzsa a politikai közvélemény-kutatások hatásával és a választási előrejelzések pontosságával foglalkozik írásában. Felhívja a figyelmet arra, hogy a közvélemény-kutatások hatása magára a közvéleményre kétélű kardként működhet. Mobilizálhatja a vesztesre álló táborok híveit – ez ún. underdog effect, amely hatás 2002-ben érvényesülhetett a szocialista tábor esetében, avagy a konformista prediszpozíciók révén beindíthatja a győzteshez húzás (bandwagon) hatását.

Tardos Róbert átfogó tanulmánya zárja a kötetet. Ebben a tanulmányban Tardos az Angelusz Róberttel megkezdett közös kutatási irányt folytatja. Elhelyezi a 2010-es választást a részvételi jellemzők alapján a korábbi magyarországi választások és a nemzetközi trendek sorában. Megállapítja, hogy mérséklődött a részvétel szintje és a korábban megfigyelt társadalmi, gazdasági és területi különbségek nivellálódtak, illetve azt is, hogy a mérséklődő aktivitás beleilleszkedik az európai trendekbe. Ha e jelenségeket mélyebben megszeretnénk érteni, akkor Tardos számos magyarázattal is szolgál a leírásen túl. Vizsgálja a területi, lokális miliót a települések mérete és társadalmi státuszjellemzői alapján, illetve a gazdasági válság hatásainak vonatkozásában is. A jelen keretek között csupán a tanulmány számomra legérdekesebb részére utalnék: a szerző egy hármas tipológiát dolgozott ki a szociológia cselekvésemleletek nyomán, melyben a racionális döntésen alapuló instrumentális motívumegyüttes mellett, megkülönböztette az expresszív és normatív motívumegyütteseket is. Az instrumentális motívumok jellemzőbbek a baloldallal azonosulók körében, míg az expresszív motívumok a jobboldali szavazóknál érvényesülnek erősebben. A szerző ezt a hármas tipológiát további alapos validálásnak vetette alá.

Összességében a kötetről elmondható, hogy olyan mű született, amely kihagyhatatlan hivatkozássá válik azon munkák számára, melyek meg akarják érteni a 2010-ben kialakult „új képletet”.

HIVATKOZÁSOK

- Karácsony Gergely (2006): *Parlamentí választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: DKMKA.
- Enyedi Zsolt (2006): „A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer.” In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamentí választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: DKMKA, 204–228.
- Karácsony Gergely és Róna Dániel (2010): „A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól.” *Politikatudományi Szemle* Vol. XIX No. 1. 31–63. pp. (http://www.poltudszemle.hu/szamok/2010_1szam/2010_1_karacsony.pdfhttp://www.poltudszemle.hu/szamok/2010_1szam/2010_1_karacsony.pdf)
- Török Gábor (2006): „Pártok, stratégiák és taktikák. A 2006-os választási kampány politikai elemzése.” In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamentí választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: DKMKA, 145–173.